
ARAP DİLİNDE AYNI KÖK HARFLERİN FARKLI BABLARDAKİ ANLAM DEĞİŞİMLERİ

MEANING CHANGES OF THE SAME ROOT LETTERS IN DIFFERENT EPISODES IN ARABIC LANGUAGE

Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK, Arş. Gör. Muhammed İbrahim ERDEN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
misik@agri.edu.tr
orcid.org/0000-0001-9210-4533
mierden@agri.edu.tr
orcid.org/0000-0002-1247-7303

Atf Gösterme: IŞIK, Mesut; ERDEN, Muhammed İbrahim, “Arap Dilinde Aynı Kök Harflerin Farklı Bablardaki Anlam Değişimleri” *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2020 (6), s.45-62.

Geliş Tarihi:	Özet: Bilindiği gibi Arap dil grameri nahiv/sentaks yani cümle bilgisi ve sarf/morfoloji yani kelime bilgisi olmak üzere iki temel ilim dalından müteşekkildir. Nahiv ilmi kelimenin cümle içindeki işlevini ve cümleye kattığı mana üzerinde dururken; sarf ilmi kelimeyi müstakil olarak kök ve ek bakımından, şekil ve biçim açısından ve bulunduğu bab yönüyle ele alır. Sarf ilminde sülasi mücerret fiillerin altı babı bulunmaktadır. Yani herhangi sülasi bir mücerret fiilin fae’l-fiili mazi ve muzaride altı değişik biçimde harekelenmektedir. Bu farklı harekelenme de anlam üzerinde etki ederek aynı kök harfin daha zengin anlamları ihtiva etmesine olanak sunmaktadır. Biz de bu çalışmamızda toplam 15 fiil üzerinde kök harfleri aynı olmasına rağmen babları yani mazi ve muzaride orta harflerinin harekelerinin farklı olması suretiyle meydana gelen anlam değişimlerini ve mana farklılıklarını inceledik. Çalışmamızda sülasi mücerret fiillerden 15 maddeyi tablolar halinde mazi, muzari ve mastarlarını vererek muhtelif bablardaki anlam değişimlerini ortaya koymaya çalıştık. Her maddenin altında tabloyu tahlil ederek babların anlamsal değişimlere yansımalarını değerlendirmeye tabi tuttuk.
22 Mayıs 2020	
Kabul Tarihi:	
2 Haziran 2020	

© 2020 AGİİD
Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar Kelimeler: *Sarf ilmi, Kelime bilgisi, Vezin, Bab, Fiil*

Abstract: As it is known, the Arabic language grammar is composed of two basic branches of science, namely, nahiv / syntax is sentence knowledge and sarf / morphology is vocabulary knowledge. While Nahiv emphasizes the function of the word in the sentence and the meaning that it adds to the sentence; sarf science deals with the word in terms of its roots and attachments, shape and form, and in terms of its type. There are six varieties of (sülasi mücerret- three-letter simple) verbs in the sarf science. In other words, the first letter of any three-letter simple verb is formed in six different forms in past and present time. This variety affects the meaning and allows the same root letter to contain richer meanings. In this study, we analyzed the meaning changes and differences of total 15 verbs that occurred due to the different shapes of the middle letters in the past and present time forms, although they have the same root letters. In our study, we tried to reveal different types of meaning changes by giving 15 items of three-letter simple verbs in tables as past time, present time and as infinitives. We analyzed the reflections of babs (types) on semantic changes by analyzing the table under each item.

Keywords: *Arabic language, Syntax, sentence, Morphology, Vocabulary knowledge.*

Arapçada sarf ilmi diğerk bir ifadeyle kelime bilgisi herhangi bir kelimenin türünün tayin edilmesi, değişik anlamlar elde edilmesi amacına matuf olarak bir kelimenin değişik şekil ve vezinlere dönüştürülmesi ve aktarılmasıdır. Dilde bulunan kelime türlerini, kelimelerdeki şekilsel ve buna bağlı olarak meydana gelen anlamsal değişimleri inceleyen bilim dalı olan sarf, dilin en temel canlı yapı taşı olan kelimenin anlamını tespit etme noktasında hayati öneme sahiptir. Öte yandan Kelimeyi eklerine göre ayrıştırarak en küçük birim olan kök halinin tespiti için de sarf ilminin derinliklerine vakıf olmak gerekir. Nitekim kelimenin taşıdığı anlamın doğru bir biçimde tespit edilememesi durumu cümlenin yanlış anlaşılmasına bu da beraberinde verilmek istenen mesajın tam ve doğru bir biçimde anlaşılmasına yol açmaktadır. Bu açıdan sarf ilmi en küçük anlam birimi olarak kelime türlerinin ve vezinlerinin tespitinde ve buna bağlı olarak tam ve doğru bir biçimde anlaşılmasıyla yargı ve hüküm bildiren cümlelerin de doğru anlaşılmasında son derece önem arz etmektedir.

Anlamalı cümleler oluşturabilmek için cümlenin en küçük yapı taşı olan kelimeye ihtiyaç duyulmaktadır. Her dilde bu durum böyledir. Sağlıklı bir kelime bilgisine sahip olunmadan anlamalı ve kurallı cümlelerin kurulması mümkün değildir. Kelime hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olunmadan kurulan cümlelerden oluşan diyaloglar her ne kadar cümle kurallarına uyularak oluşturulsa da anlamsız ve mantıksız olacaktır.

Sarf ilminin temel konusu olan kelimeler sürekli şekil değiştirmekte olup girdiği her yeni şekil ve formun anlama etkisi olmaktadır. Bu durumda kelimenin hangi vezinlerde ne tür anlamsal değişiklikleri meydana getirdiği hususu büyük önem kazanmaktadır. Kelimelerin değişik vezin ve formlara aktarılması suretiyle ifade etmiş oldukları muhtelif anlamları hakkında bilimsel bir takım çalışmalar mevcuttur. Fakat ne var ki aynı kök harfli kelimelerdeki hareke farklılıklarının manaya olan yansımalarını elen araştırmaların çokluğundan bahsetmek pek mümkün değildir. Biz de bu bâkir alana bir nebze de olsa katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmayı kaleme aldık.

أب-ي Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Asla razı olmamak büsbütün yüz çevirmek	إِبَاءٌ - إِبَاءَةٌ	يَأْبَى	أَبَى	3. bap

Bir şeyden çok nefret etmek	-الشيء			
(yiyecek için) canı çekmemek, istememek	-الغذاء	أَبَى	يَأْبَى	أَبَى 4. bap

﴿أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾

“(İblis secde etmekten) üz çevirip büyüklendi. O kâfirlerden oldu.”¹

﴿يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

“Kâfirler, ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Allah, kâfirler hoşlanmasa da nurunu tamamlamaktan başka bir şeye asla razı olmaz.”²

رَضِيَ الْخَصْمَانِ وَأَبَى الْقَاضِي.

“İki düşman (haklarından vazgeçerek) razı oldu ama Kadı hiçbir şekilde kabul etmedi.”³

Maddeleri ب-ي harfleri olup, üçüncü ve dördüncü sülasi mücerret bâblar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden üçüncü bâbtan gelen fiilin **فَعَالٌ** ve **فَعَالَةٌ** vezinlerinde iki mastarı gelirken, dördüncü bâbtan gelen fiilin **فَعَلٌ** vezninde tek mastarı gelmektedir.

Üçüncü bâbtan gelen fiil, *asla razı olmamak, büsbütün yüz çevirmek ve bir şeyden çok nefret etmek* anlamlarına gelirken⁴ dördüncü baptan gelen fiil, *(yiyecek için) canı çekmemek, istememek* anlamına münhasır olarak gelmektedir. Yani üçüncü bapta da genel olarak *sevememek/razı olmamak* anlamına geldiği halde dördüncü bapta sadece *yiyeceklere karşı bir isteksizliği* ifade etmektedir.⁵

Maddesi أ-خ ذ

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
-------	--------	--------	------	-----

¹Bakara 2/34; Bu makalede ayet meallerinde “Komisyon, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Baskı: Özgün Matbaacılık), Ankara, 6. Baskı, 2010” eserinden istifade edilmiştir.

²Tevbe 9/32.

³Bu ibare Araplarda darb-ı meseldir. Hak sahibi hakkından vazgeçtiği halde onun hakkından vazgeçmeyen kimseler için kullanılır. Bkz. Komisyon, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Mısır, Mektebu’ş-Şurûk ed-Devliyye, 2008, s.4.

⁴Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, 2 c., Dimeşk, Dâru Kalem, t.y., s. 22.

⁵Komisyon, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, s.4.

﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرِيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

“Dediler ki: “Onun çok yaşlı bir babası var. Bu yüzden, Onun yerine bizden birini alıkoy. Çünkü biz seni iyilerden görüyoruz.”⁸

﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ﴾

“Rabbin, zulmeden toplumlara cezalandırıldığında işte böyle cezalandırır. Onun cezalandırması çok acı vericidir.”⁹

﴿وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ﴾

“Her ümmet, peygamberlerini cezalandırmaya azmetmişlerdi.”¹⁰

﴿فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَاحْصِرُواهُمْ﴾

“Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları esir alın ve kuşatın.”¹¹

﴿وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ﴾

“(Hz. Musa) Levhaları attı ve kardeşinin (Harun) başını tutup kendine doğru çekti.”¹²

Maddeleri ا-خ-ذ harfleri olup, birinci, dördüncü ve beşinci sülasi mücerret baplar olmak üzere üç ayrı heyette gelen fiillerden birinci baptan gelen fiilin فَعْلٌ-تَفَعَّلٌ-مَفْعَلٌ vezinlerinde üç mastarı gelmekte olup, bu fiilin temel anlamı “almak” tır. Bu anlamı dışında, yukarıdaki ayet-i kerimelerde de gösterildiği gibi üstlenmek, kabul etmek, alıkoymak, cezalandırmak, savaşmak, esir almak, tutmak, yakalamak, (Allah) kişiyi helak etmek anlamlarına da gelmektedir.¹³

Dördüncü baptan gelen fiilin فَعْلٌ vezninde tek mastarı gelmekte olup, (bebek) süttten midesi şişmek, (göz) çapaklanmak, (hayvan) delirmek anlamlarına gelmektedir. Beşinci baptan gelen fiilin فُعُولَةٌ vezninde tek mastarı gelmekte olup, (süt) ekşimek anlamına gelmektedir.¹⁴

Maddesi ا-س-ر

⁸Yusuf 12/78.

⁹Hûd 11/102.

¹⁰Mü'min 40/5.

¹¹Tevbe 9/5.

¹²A'râf 7/150.

¹³Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10 c., Kâhire, Dâru'l-Hadîs, 2013, C. III, s. 470.

¹⁴Komisyon, el-Mu'cemu'l-Vasît, s.8.

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Bağlamak Esir almak Yaratmak	أَسْرًا-إِسَارًا	يَأْسِرُ	أَسَرَ	2. bap
İdrar gelmemek	أَسْرًا -البَوْلُ	يَأْسِرُ	أَسِرَ	4. bap

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾

“(Onlar) ihtiyaçları olmasına rağmen yiyeceği, miskine, yetime ve esire¹⁵ yedirirler.”¹⁶

﴿نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا﴾

“Onları biz yarattık ve yaratılışlarını biz kuvvetlendirdik. Dilediğimizde (onları yok eder) yerlerine başkalarını getiririz.”¹⁷

Maddeleri -أس- harfleri olup, ikinci ve dördüncü sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden ikinci baptan gelen fiilin فَعْلٌ-فَعَالٌ vezinlerinde olmak üzere iki mastarı bulunurken, dördüncü baptan gelen fiilin فَعْلٌ vezninde olmak üzere tek mastarı bulunmaktadır. İkinci baptan gelen fiil *bağlamak*, *esir almak* ve *yaratmak* anlamlarına gelirken, dördüncü baptan gelen fiil *idrar gelmemek* anlamına gelmektedir.¹⁸

Maddesi -م-ن

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Güvende olmak (Birine) güvenmek	أَمْنًا-أَمَانًا-أَمَانَةً-أَمْنًا-إِمْنًا-أَمْنَةً -فُلَانًا	يَأْمَنُ	أَمِنَ	4. bap
Güvenilir olmak	أَمْنَةً	يَأْمَنُ	أَمِنَ	5. bap

﴿قَالَ هَلْ أَمْنَكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ﴾

¹⁵ Bu ayette ikinci baptan gelen fiilin sıfat-1 müşebbehesi geçmektedir.

¹⁶ İnsan 76/8.

¹⁷ İnsan 76/28.

¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., C. IV, s. 19.

Yakup: “Size ancak daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim.” dedi.¹⁹

Bu fiiller, maddeleri م-ن harfleri olup, dördüncü ve beşinci sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelmektedir. Dördüncü baptan gelen fiilin mastarları فَعَلٌ-فَعَالٌ-فَعَالَةٌ- فَعْلٌ-فَعَالٌ-فَعَالَةٌ vezinlerinde gelmekte olup hem müteaddi hem de lazım olarak *güvende olmak* ve *birine güvenmek* anlamlarına gelmektedir.²⁰ Beşinci baptan gelen fiilin mastarı فَعْلَةٌ vezninde gelmekte olup *güvenilir/emîn olmak* anlamına gelmektedir.²¹

Maddesi أن-ي

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Vakit gelip çatmak	أَنْيَا-إِنِّي-أَنَاة	يَأْيِي	أَنْي	2. bap
Gecikmek Ağır davranmak	أَنْيَا-إِنِّي	يَأْيِي	أَنْي	4. bap

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنِّيهِ﴾

“Ey iman edenler! (Rastgele ve hürmet etmeden) Peygamberin evlerine girmeyin; ancak, yemek için size izin verilmesi hariçtir. (Bir başka iş için girmişseniz ille de) Yemek vaktinin gelmesini beklemeyin.”²²

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

“İman edenlerin, Allah’ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelip çatmadı mı?”²³

Maddeleri م-ن harfleri olup, ikinci ve dördüncü sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden ikinci baptan gelen fiilin فَعْلٌ-فَعَالٌ-فَعَالَةٌ vezinlerinde üç mastarı bulunurken, dördüncü baptan gelen fiilin فَعْلٌ-فَعَالٌ vezinlerinde iki mastarı bulunmaktadır. İkinci baptan gelen fiil, *vakit gelip çatmak* anlamına gelirken, dördüncü baptan gelen fiil, *gecikmek*, *ağır davranmak* anlamlarına gelmektedir.²⁴ Dilimize geçen “teenni” kelimesi de bu fiilin تَفَعَّلَ

¹⁹Yusuf 12/64.

²⁰Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luga*, y.y., t.y., C. V, s. 224.

²¹Komisyon, el-Mu‘cemu’l-Vasît, s.27-28.

²²Ahzab 33/53.

²³Hadîd 57/16.

²⁴Ahmet Selîm el-Humsî ve Sa.,dî Abdullatif Danâvî, er-Râfid Mu‘cemu’n-Nâġieti’l-Lugavî, Trâblus, el-Muessesetu’l-Hadîs li’l-Kutub, 2015, s. 38; Abdulġanî Ebu’l-.,Azm, Mu‘cemu’l-Ganiyyi’z-Zâhir, 4 c., Ribât, Muessesetu’l-Ganî li’n-Neġr, 2013, C. I, s. 553.

veznindedir.²⁵ Türkçede tenenni *ilerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma* anlamlarında kullanılmaktadır.²⁶ Aynı zamanda bu kelime *ihtiyatlı, düşünceli ve yavaş hareket etme ve temkinli davranma* anlamlarına da gelmektedir.²⁷

ب-د-ع Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Numûnesiz yapmak Sonradan ortaya çıkarmak Kuyu açmak	بَدَعًا -البئر	يَبْدَعُ	بَدَعَ	3. bap
(İyi-kötü) vasfı haline gelmek	بَدَاعَةٌ-بُدُوْعًا	يَبْدَعُ	بَدَعَ	5. bap

﴿يَبْدِعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾

“O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır.²⁸ Bir işe hükmettiği zaman ona ‘Ol’ der o da hemen oluverir.”²⁹

Maddeleri ع-د-ب harfleri olup, üçüncü ve beşinci sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden üçüncü baptan gelen fiilin mastarı فَعَّلٌ vezninde gelirken, beşinci baptan gelen fiilin mastarları فَعَالَةٌ ve فُعُولٌ vezinlerinde gelmektedir. Üçüncü baptan gelen fiil, Allah için kullanıldığında *örneksiz yapmak; insanlar için kullanıldığında* *sonradan ortaya çıkarmak* anlamlarına gelmektedir.³⁰ Beşinci baptan gelen fiil, *(iyi ya da kötü) vasfı haline gelmek* anlamına gelmektedir.³¹ Üçüncü baptan gelen fiilin فَعَّلَةٌ veznindeki mastarı Türkçeye sonradan türeyen şey anlamında bid’at olarak geçmiştir.³² Terim olarak ise bid’at, Hz

²⁵Hamza Ermiş, *Arapça’dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Yayınları, 2. Baskı, 2004, s. 514.

²⁶Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınlar, Ankara, 2011, 11. Baskı, s. 2298.

²⁷ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara, 2014, 25. Baskı, s. 1658.

²⁸ Bu ayette üçüncü baptan gelen fiilin sıfat-ı müşebbehesi geçmektedir.

²⁹Bakara 2/117.

³⁰ er-Râgıb, a.g.e., s. 38-39.

³¹ Komisyon, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, s. 44.

³² Ermiş, a.g.e., s. 62.

peygamberden sonra dinde aslı olmaksızın yapılan her tür ilâve ve eksiltme anlamlarında kullanılmaktadır.³³

Maddesi ب-ر-أ

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
(Allah) Yaratmak	بَرَأَ-بُرُوءًا -الله	يَبْرَأُ	بَرَأَ	3. bap
(Hasta) iyileşmek Uzaklaşmak (Borç, ayıp, töhmetten) kurtulmak	بَرَأَ-بُرُوءًا -المريضُ بِرَائَةً	يَبْرَأُ	بَرَأَ	4. bap
(Hasta) iyileşmek Uzaklaşmak (Borç, ayıp, töhmetten) kurtulmak	بَرَأَ-بُرُوءًا -المريضُ	يَبْرُؤُ	بَرُؤَ	5. bap

﴿فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ﴾

“Sizi yaratana hakkıyla tövbe edin!”³⁴

Maddeleri ب-ر-أ harfleri olup, üçüncü, dördüncü ve beşinci baplar olmak üzere üç ayrı heyette gelen fiillerden üçüncü baptan gelen fiilin فَعَّلٌ ve فَعُولٌ vezinlerinde iki mastarı gelirken, dördüncü baptan gelen fiilin فَعَّلٌ-فَعَالَةٌ فَعْلٌ vezinlerinde, beşinci baptan gelen fiilin فَعَّلٌ-فَعُولٌ فَعْلٌ vezinlerinde üçer mastarı gelmektedir.

Üçüncü baptan gelen fiil, Allah için kullanıldığında *yaratmak* anlamına gelirken, dördüncü ve beşinci baptan gelen fiiller, (hasta) *iyileşmek*; *uzaklaşmak* ve (borç, ayıp, töhmetten) *kurtulmak/beri olmak* anlamlarına gelmektedir. Ayrıca dördüncü bâbtan gelen fiil *uzaklaşmak* anlamına geldiğinde sadece فَعَالَةٌ vezninde gelmektedir.³⁵ Yukarıdaki ayette de geçtiği gibi fiilin üçüncü babından ism-i faili yani اَلْبَارِئُ *yaratan* anlamında “esma-i hüsnâ”

³³ Rahmi Yaran, "Bid'at", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, C. VI, s. 129-131; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 72.

³⁴Bakara 2/54.

³⁵ İbn Manzûr, a.g.e., C. I, s. 31.

dandır.³⁶ Dördüncü ve beşinci baktaki fiilin ise Türkçede *temizlik, kurtuluş, aklanma, suç, ayıp ve töhmetten uzak olmak* anlamında olup³⁷ hukuk dilinde herhangi bir kimse hakkında iddia edilen suçla bir alakası olmadığına veya şahsın kendisine isnat edilen suçun bir suç unsuru teşkil etmediği hususunun hâkim tarafından onaylanması beraat etmek anlamında kullanılmaktadır.³⁸

Maddesi ب-س-ط

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Yaymak	بَسَطًا			
Eli veya kolları uzun olmak	-يَدُهُ أَوْ ذِرَاعُهُ			
Eli açık olmak/cömert olmak	-يَدُهُ فِي الْإِنْفَاقِ			
İyi-kötü söz dokundurmak	-لِسَانَهُ إِلَيْهِ			
(Allah) rızıkı çoğaltmak	-اللَّهُ الرَّزْقَ لِعِبَادِهِ	يَبْسُطُ	بَسَطَ	1. bap
Sevindirmek				
Musallat etmek	-الْعُنْزَ			
Üstün kılmak	-مِنْ فُلَانٍ			
Özrü kabul etmek				
Birinin ihtişamını gidermek				
(Yüz) parlamak/sevinmek	بَسَاطَةً -الْوَجْهَ			
(Dil) akıcı olmak	-اللِّسَانَ	يَبْسُطُ	بَسَطَ	5. bap
Eli iyiliğe açık olmak	-يَدُهُ			

(اللَّهُ يَبْسُطُ الرَّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ)

³⁶ Bekir Toplaoğlu, "Bâri", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 1992, C. V, s. 73.

³⁷ Doğan, a.g.e., s. 180.

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, (Haz. Abdullah Kahraman), Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s. 40; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, 1. Baskı, s.36.

“Allah, rızkı kullarından dilediğine çoğaltır ve dilediğinden de kısar.”³⁹

Maddeleri ب-س-ط harfleri olup, birinci ve beşinci sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden birinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَّلٌ vezninde gelirken, beşinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَالَةٌ vezninde gelmektedir. Birinci baptan gelen fiil, ilk anlamı yaymak demektir. Ayrıca tabloda görüldüğü gibi aldığı fail veya mef'ullere göre eli veya kolları uzun olmak, Eli infakta açık olmak/cömert olmak, iyi-kötü söz dokundurmak, (Allah) rızkı çoğaltmak, sevindirmek, üstün kılmak, özrü kabul etmek, birinin ihtişamını gidermek anlamlarına gelmektedir.⁴⁰

Beşinci baptan gelen fiil, (yüz) parlamak/mutlu olmak, (dil) akıcı olmak, eli iyiliğe açık olmak anlamlarına gelmektedir.⁴¹

ب-ط-ر Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Yarmak	بَطْرًا	يَبْطِرُ	بَطَرَ	1. bap
Neşelenmek	بَطْرًا			
Bol nimetle azmak/şımarmak	بِالْأَمْرِ			
Bir şeyle ağır olmak				
Şaşırıp dönmek	بِالنِّعْمَةِ	يَبْطِرُ	بَطَرَ	4. bap
Nimete nankörlük etmek	بِالْحَقِّ			
Hakkı inkâr etmek				
Haksız bir şekilde bir şeyden tiksirmek				

(وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا)

³⁹Ankebût 29/62.

⁴⁰ İbn Manzûr, a.g.e., C. VII, s. 258.

⁴¹ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezâk el-Huseynî Ebu'l-Fadl ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 40 c., Dâru'l-Hidâye, t.y., C. XIX, s. 142-149.

“*Nimet çokluğundan dolayı azmış nice topluluğu helak ettik.*”⁴²

Maddeleri ب-ط-ر harfleri olup, birinci ve dördüncü sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden birinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَلٌ vezninde gelirken, dördüncü baptan gelen fiilin mastarı فَعَلٌ vezninde gelmektedir. Birinci baptan gelen fiil, *yarmak* anlamına gelmekteyken, dördüncü baptan gelen fiil, sırasıyla *neşelenmek, bol nimetle azmak/şımarmak, bir şeyle ağır olmak, şaşırıp dönmek, nimete nankörlük etmek, hakkı inkâr etmek ve haksız bir şekilde bir şeyden tiksilmek* anlamlarına gelmektedir.⁴³

Maddesi ث-ب-ر

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Helak olmak, yok olmak	ثَبْرًا-ثَبْرًا			
Helak etmek	الثَّيْبِ	يَتَبَّرُ	تَبَّرَ	1. bap
Kovmak, ümidini kırmak	ثَبْرًا			
Bir şeyden alıkoymak	عَنِ الثَّيْبِ			
(Yara) Açılmak	الثَّبْرَةَ	يَتَبَّرُ	تَبَّرَ	4. bap

{وَإِذَا أُلْفُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مَفْرَنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثَبْرًا لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثَبْرًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثَبْرًا كَثِيرًا}

Elleri boyunlarına bağlı bir şekilde cehennemın dar bir yerine atıldıklarında, oracıkta yok olmayı isterler. (Onlara şöyle denir.) “sadece bir kere yok olmayı dilemeyin, birçok zaman yok olmayı dileyin!”⁴⁴

Maddeleri ث-ب-ر harfleri olup, birinci ve dördüncü sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden birinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَلٌ ve فَعُولٌ veznlerinde iki mastarı gelirken, dördüncü baptan gelen fiilin فَعَلٌ vezninde tek mastarı gelmektedir.

⁴²Kasas 28/58.

⁴³ez-Zebîdî, a.g.e., C. X, s. 212-213.

⁴⁴Furkân 25/13-14.

Birinci bapın gelen fiil, *helak olmak, yok olmak*⁴⁵ ilk anlamıyla beraber *helak etmek, kovmak, ümidini kırmak, bir şeyden alıkoymak* anlamlarına gelirken, dördüncü bapın gelen fiil, *(yara) açılmak* anlamına gelmektedir.⁴⁶

ج-ح-د Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
İnkâr etmek	جَحَدًا-جُحُودًا	يَجْحَدُ	جَحَدَ	3. bap
Hayrı az olmak (Yıl) yağmuru az olmak (Yer) kurak olmak (Ot) kısa kalmak (Hayat) zor olmak	جَحَدًا -الْعَامُ -الْأَرْضُ -النَّبَاتُ -الْعَيْشُ	يَجْحَدُ	جَحَدَ	4. bap

(وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا)

“Mucizeleri yakinen gördükleri halde, zalimliklerinden ve kibirlerinden dolayı inkâr ettiler.”⁴⁷

Maddeleri ج-ح-د harfleri olup, üçüncü ve dördüncü sülâsî mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden üçüncü bapın gelen fiilin فَعْلًا ve فُعُولٌ vezinlerinde iki mastarı bulunurken, dördüncü bapın gelen fiilin فَعْلٌ vezninde tek mastarı bulunmaktadır.

Üçüncü bapın gelen fiil, *inkâr etmek* anlamına gelirken⁴⁸, dördüncü bapın gelen fiil, *hayrı az olmak* ilk anlamıyla birlikte *(yıl) yağmuru az olmak, (yer) kurak olmak, (ot) kısa kalmak, (hayat) zor olmak* anlamlarına gelmektedir.⁴⁹

ج-ر-ح Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb

⁴⁵Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (Tahk.: Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmirâî), 8 c., y.y., Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, t.y., C. VIII, s. 222.

⁴⁶İbn Manzur, a.g.e., C. IV, s. 99.

⁴⁷Neml 27/14.

⁴⁸Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, (Tahk.: Mahmûd Hâtir), Beyrût, Mektebetu Lubnân Nâsirûn, 1995, C. I, s. 119.

⁴⁹Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (Tahk.: Abdusselam Muhammed Harun), 6 c., y.y., Dâru Fikr, 1979, C. I, s. 381.

Yaralamak	جَزَأًا	يَجْرُحُ	جَرَحَ	3. bap
Kazanmak				
Yaralanmak	جَزَأًا	يَجْرُحُ	جَرَحَ	4. bap
Şahitliği ve sözü reddedilmek				

{وَهُوَ الَّذِي يَتَوَقَّكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ}

“O (Allah), sizi geceleyin öldüren (ölür gibi uyutan) ve gündüz kazandıklarınızı bilendir.”⁵⁰

Maddeleri ج-ر-ح harfleri olup, üçüncü ve dördüncü sülâsî mücerret fiiller olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden her ikisinin de mastarı فَعَلٌ vezninde gelmektedir.

Üçüncü baptan gelen fiil, *yaralamak* ilk anlamıyla birlikte, *kazanmak* anlamına da gelirken⁵¹, dördüncü baptan gelen fiil, *yaralanmak* ilk anlamıyla birlikte şahitliği ve sözü reddedilmek anlamına da gelmektedir.⁵²

Maddesi ج-ر-م

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Suç işlemek (Ailesi için) kazanmak Kişiyi vb. saptırmak Kesmek Hurma vb. toplamak	جَزْمًا -فُلَانٌ لِأَهْلِهِ -الرَّجُلِ -الشَّيْءِ جَزْمًا-جَزَامًا -النَّخْلَ وَنَحْوَهُ	يَجْرُمُ	جَزِمَ	2. bap
Renk safi olmak	جَزْمًا -اللَّوْنُ	يَجْرُمُ	جَزِمَ	4. bap
Günahı büyük olmak	جَزَامَةً	يَجْرُمُ	جَزِمَ	5. bap

{..وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا..}

⁵⁰ En'âm 6/60.

⁵¹ İbn Manzûr, a.g.e., C. II, s. 422.

⁵² ez-Zebîdî, a.g.e., C. VI, s. 336-339.

“Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi saptırmasın(günah işletmesin)!”⁵³

Maddeleri م-ر-ج harfleri olup, ikinci, dördüncü ve beşinci sülâsi mücerret baplar olmak üzere üç ayrı baptan gelen fiillerden ikinci baptan gelen fiilin mastarı sadece فَعَلٌ vezninde geldiğinde suç işlemek ilk anlamıyla birlikte, ailesi için kazanmak, günah işletmek, kesmek anlamlarına gelmektedir.⁵⁴ فَعَلٌ ve فَعَالٌ vezinlerinde geldiğinde hurma vb. toplamak anlamına gelmektedir.⁵⁵

Dördüncü baptan gelen fiilin mastarı فَعَلٌ vezninde gelmekte olup, fiil, renk safi olmak anlamına gelmektedir.⁵⁶ Beşinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَالَةٌ vezninde gelmekte olup, fiil, günahı büyük olmak anlamına gelmektedir.⁵⁷

ج-ن-ب Maddesi

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Kavim yabancı olarak bir yere inmek Rüzgâr güneyden veya güneye esmek Özlemek Uzaklaştırmak	جَنَابَةٌ جُنُوبًا -الريح جَنَبًا جَنَبًا-جُنُوبًا-جَنَابَةٌ	يَجْنُبُ	جَنَبَ	1. bap
Uzaklaşmak Böğründen şikâyet etmek Yan tarafına meyletmek Cünüp olmak	جَنَبًا	يَجْنُبُ	جَنَبَ	4. bap
Uzaklaşmak Yakınlaşmak	جَنَابَةٌ	يَجْنُبُ	جَنَبَ	5. bap

⁵³ Maide 4/8.

⁵⁴ Er-Râgıb, a.g.e., s. 91.

⁵⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., C. XXXI, s. 387.

⁵⁶ Komisyon, el-Mu‘cemu’l-Vasît, s. 122.

⁵⁷ İbn Manzûr, C. XII, s. 90.

Cünüp olmak				
-------------	--	--	--	--

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾

Hani İbrahim şöyle demişti: “Ey Rabbim! Bu şehri güvenli kal. Beni ve neslimi putlara tapmaktan uzak tut.”⁵⁸

Maddeleri ج-ن-ب harfleri olup, birinci, dördüncü ve beşinci sülasi mücerret baplar olmak üzere üç ayrı heyette gelen fiillerden birinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَالَةٌ vezninde geldiğinde kavim yabancı olduğu bir yere inmek, فُعُولٌ vezninde geldiğinde rüzgâr güneyden veya güneye doğru esmek, فَعْلٌ vezninde geldiğinde özlemek, فَعْلٌ-فُعُولٌ-فَعَالَةٌ vezinlerinde birlikte geldiğinde uzaklaştırmak anlamına gelmektedir.⁵⁹

Dördüncü baptan gelen fiilin mastarı فَعْلٌ vezninde gelmekte olup, bu fiil, uzaklaşmak ilk anlamıyla birlikte böğründen şikâyet etmek, yan tarafına meyletmek, cünüp olmak anlamlarına gelmektedir. Beşinci baptan gelen fiilin mastarı فَعَالَةٌ vezninde gelmekte olup, bu fiil, uzaklaşmak ilk anlamıyla birlikte yakınlaşmak (zıt), cünüp olmak anlamına gelmektedir.⁶⁰

Maddesi ح-ب-ط

Anlam	Mastar	Muzari	Mazi	Bâb
Amel fasit olmak/boşa gitmek	حَبَطًا-حُبُوطًا -العمل	يَحْبِطُ	حَبَطَ	2. bap
Çok veya lüzumsuz yemekten hayvanın karnı şişmek	حَبَطًا -الدابة			
Deri şişmek	-الجلد			
Yara iyileşip izi kalmak	-الجرح			
Kuyu suyu kurumak	-ماء البئر	يَحْبِطُ	حَبِطَ	4. bap
Amel fasit olmak	-العمل			

أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

⁵⁸İbrahim 14/35.

⁵⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., C. II, s. 183-194.

⁶⁰ İbn Manzûr, a.g.e., C. I, s. 275-276.

“İşte onların (münafıkların) amelleri hem bu dünyada hem de ahirette boşa çıkmıştır. Onlar hüsrana uğrayanlardır.”⁶¹

Maddeleri ح-ب-ط harfleri olup, ikinci ve dördüncü sülasi mücerret baplar olmak üzere iki ayrı heyette gelen fiillerden ikinci baptan gelen fiilin فَعَلٌ ve فَعُولٌ vezinlerinde iki mastarı bulunmakta olup, bu fiil, *amel fasit olmak* anlamına gelmektedir.⁶²

Dördüncü baptan gelen fiilin mastarı فَعَلٌ vezninde gelmekte olup, Bu fiil, tabloda da görüldüğü gibi aldığı faile göre *çok veya lüzumsuz yemekten hayvanın karnı şişmek, deri şişmek, yara iyileşip izi kalmak, kuyu suyu azalmak, amel fasit olmak* anlamlarına gelmektedir.⁶³

SONUÇ

Sarf ilminde sülasi mücerret fiillerden 15 maddeyi tablolar halinde mazi, muzari ve mastarlarını vererek muhtelif bablardaki anlam değişimlerini ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmamızda Arap dilinin aynı kelimenin değişik vezin ve bablardaki anlam zenginliğini gördük. Bu dili öğrenen kimseler için zor ve karmaşık gelse de dildeki bu denli muazzam zenginlik karşısında hayretlere düşmemek elden değildir. Maddeler halinde ele aldığımız mücerret sülasi fiil bab değişimlerini kısaca şöyle verebiliriz:

أ-ب-ي maddesi üç ve dördüncü, أ-خ-ذ maddesi bir, dört ve beşinci, أ-س-ر maddesi iki ve dördüncü, أ-م-ن maddesi dört ve beşinci, أ-ن-ي maddesi iki ve dördüncü, ب-د-ع maddesi üç ve beşinci, ب-ر-أ maddesi üç, dört ve beşinci, ب-س-ط maddesi bir ve beşinci, ب-ط-ر maddesi bir ve dördüncü, ث-ب-ر maddesi bir ve dördüncü, ج-ح-د maddesi üç ve dördüncü, ج-ر-ح maddesi üç ve dördüncü, ج-ر-م maddesi iki, dört ve beşinci, ج-ن-ب maddesi bir, dört ve beşinci, ح-ب-ط maddesi iki ve dördüncü bablardan gelmektedir. Maddelerini tek tek incelediğimiz bu fiillerin her babdaki anlamının farklı olduğu ve zaman zaman baplar farklı olduğu halde anlamların aynı olduğu durumu da gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

Bilmen, Ömer Nasuhi, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, (Haz. Abdullah Kahraman), Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.

⁶¹Tevbe 9/69.

⁶² Muhammed b. Yakup el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, y.y., t.y., C. I, s. 854.

⁶³ ez-Zebîdî, a.g.e., C. XIX, s. 192-194.

- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara, 2014, 25. Baskı.
- Ebu'l-Azm, Abdulganî, *Mu'cemu'l-Ganiyyi'z-Zâhir*, 4 c., Ribât, Muessesetu'l-Ganî li'n-Neşr, 2013.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luga*, y.y., t.y.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, (Tahk.: Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmîrâî), 8 c., y.y., Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, t.y.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, y.y., t.y.
- el-Humsî ve Danâvî, Ahmet Selîm ve Sa.,dî Abdullatif, *er-Râfid Mu'cemu'n-Nâçieti'l-Lugavî*, Trâblus, el-Muessesetu'l-Hadîs li'l-Kutub, 2015.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, 1. Baskı.
- Ermîş, Hamza, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- er-Râgîb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, 2 c., Dîmeşk, Dâru Kalem, t.y.
- er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, (Tahk.: Mahmûd Hâtir), Beyrût, Mektebetu Lubnân Nâşîrîn, 1995.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Huseynî Ebu'l-Fadl, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhîri'l-Kâmûs*, 40 c., Dâru'l-Hidâye, t.y.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekerîyya, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, (Tahk.: Abdusselam Muhammed Harun), 6 c., y.y., Dâru Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab*, c.10, Kâhire, Dâru'l-Hadîs, 2013.
- Komîsyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.
- Komîsyon, el-Mu'cemu'l-Vasît, Mısır, Mektebu's-Şurûk ed-Devliyye, 2008.
- Komîsyon, Kur'an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Baskı: Özgün Matbaacılık), Ankara, 6. Baskı, 2010.
- Komîsyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınlar, Ankara, 2011, 11. Baskı.
- Toplaoğlu, Bekir, "Bâri", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 1992, C. V, s. 73.
- Yaran, Rahmi, "Bid'at", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, C. VI, s. 129-131.